

OBILJEŽJA PONAŠANJA I OBITELJI MALOLJETNIH POČINITELJA NASILNIH I NENASILNIH DELIKATA

MILKO MEJOVŠEK · IRENA CAJNER · MRAOVIĆ · ALEKSANDAR BUĐANOVAČ

primljeno: travanj '97.
prihvaćeno: studeni '97.

Izvorni znanstveni članak
UDK: 376.5
343.9

Niz studija pokazao je da nasilni maloljetni prijestupnici imaju ozbiljne poremećaje u ponašanju i ličnosti i da žive u obiteljima preopterećenim problemima i poremećajima. Cilj ovog istraživanja bio je usporedba obiteljskih obilježja i obilježja ponašanja dva reprezentativna uzorka maloljetnih prijestupnika, od kojih je 605 počinilo nasilne delikte, a 592 nenasilne delikte. Podaci su prikupljeni iz sudskih arhiva pomoću konstruiranog upitnika. Rezultati pokazuju da su varijable ponašanja važnije za objašnjavanje razlika između nasilnih i nenasilnih prijestupnika nego obiteljske varijable. Nasilni prijestupnici čine više kaznenih djela, manifestiraju teže poremećaje u ponašanju, te žive u lošijim obiteljskim uvjetima nego nenasilni prijestupnici. Oni su agresivniji, a odnosi između članova obitelji su u većoj mjeri poremećeni, što se očituje u verbalnoj i fizičkoj agresivnosti. U prostoru obiteljskih varijabli, razlike između uzoraka bile su značajne za varijable negativnih obiteljskih procesa (sociopatologija), a nisu bile značajne za varijable obiteljskog konteksta (struktura i socioekonomski status). Rezultati daju podršku hipotezi o intergeneracijskoj transmisiji nasilja.

ključne riječi: nasilje, maloljetnička delinkvencija, poremećaji u ponašanju, poremećaji u obitelji

UVOD

U svijetu u kojem živimo svjedoci smo raznih oblika nasilja. Nasilje i terorizam u suvremenom svijetu svakodnevna su pojava, s tendencijom daljnjeg porasta. Uzroci nasilnog ponašanja traže se u prirodi čovjeka i u socijalnom okruženju u kojem živi. Još uvijek ne postoji opće prihvaćena teorija agresivnosti koja bi objasnila nasilno ponašanje, odnosno kaznena djela izvršena nasiljem, kao ekstremni oblik agresivnog ponašanja.

Međutim, nitko ne osporava da obitelj u kojoj dijete odrasta ima znatan utjecaj na njegovo ponašanje, a to znači i agresivno i nasilno ponašanje. Pitanje je samo i glede toga postoje nejasnoće i neslaganje, koliki je općenito udio obitelji i posebno kojih aspekata obiteljskog života u genezi agresivnog i nasilnog ponašanja. Među nasilne delikte svrstavaju se oni u kojima je počinitelj primjenom fizičke sile ili prijetnjom prou-

zročio fizičku i/ili psihičku bol i povredu žrtve. U nenasilnim deliktima nema primjene fizičke sile i/ili prijetnje prema žrtvi. Najžešće se radi o protivimovinskim deliktima uz izuzetak razbojstva i razbojničke krađe. Nasilni delikti se općenito smatraju deliktima većeg stupnja društvene opasnosti i sukladno tome, počinitelji nasilnih delikata smatraju se ozbiljnijim prijestupnicima od počinitelja nenasilnih delikata. Nasilni delinkventi započinju rano kriminalnu karijeru najčešće nenasilnim deliktima protiv imovine i veoma su uporni u vršenju kaznenih djela. Usmjerenost samo na nasilne delikte veoma je rijetka. Uz veću frekvenciju delikata povećava se i učestalost nasilnih delikata. U

Dr. sc. Milko Mejovšek redoviti je profesor na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Dr.sc. Aleksandar Buđanovac asistent je na Odsjeku za poremećaje u ponašanju Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta u Zagrebu. Dr.sc. Irena Cajner-Mraović asistent je na Odsjeku Visoke policijske škole MUP-a.

ukupnom kriminalitetu stopa nasilnog kriminaliteta relativno je niska (Farrington, 1982). Kako je rijetka specijaliziranost za nasilne delikte, nasilnim prijestupnikom se obično smatra osoba koja je počinila barem jedan nasilni delikt.

U traženju uzroka nasilnog ponašanja u odrasloj dobi, pozornost istraživača usmjerena je na proučavanje poremećaja u obiteljskom životu nasilnih osoba u njihovu djetinjstvu. Više autora objavilo je studije u kojima se analiziraju uvjeti obiteljskog života u kojima su odrasli budući nasilnici. Među raznim nepovoljnim činiteljima često se navode sukobi roditelja. Konflikti roditelja su učestali u obitelji agresivne djece koja su potencijalni nasilni prijestupnici u kasnijoj dobi. Na činjenicu da agresivna djeca žive u obiteljima u kojima postoje učestali sukobi roditelja upozorilo je više autora (npr. Mc Cord i dr., 1961; Farrington i West, 1971; Farrington, 1978, 1991; Loeber i Dishion, 1984). Da su odnosi u obitelji temeljna varijabla za pravilan razvoj djece naglasili su mnogi autori, a neki posebno ističu poremećenost odnosa unutar obitelji kao bitan činitelj u genezi agresivnog ponašanja djece (npr. Patterson, 1976; Patterson i dr., 1984; Elder i dr., 1986; Björkqvist i Österman, 1992). Patterson naglašava da je obitelj složeni sustav u kojem dijete ima ulogu "žrtve", ali i ulogu "arhitekta" u agresivnom ponašanju u obitelji. Uz izraženije konflikte roditelja, zanemarivanje i loše postupanje prema djeci, postoji veća vjerojatnost agresivnosti djece (Mc Cord i dr., 1963; Farrington, 1978). Loeber i Dishion (1984) su provjeravali hipotezu o izraženijem antisocijalnom ponašanju dječaka i adolescenata koji manifestiraju fizičku agresivnost u kući i u školi u usporedbi s dječacima i adolescentima koji su fizički agresivni samo u kući ili samo u školi i dječacima i adolescentima koji nisu fizički agresivni. Također su pretpostavili da postoji povezanost između fizičke agresivnosti djece i odgojnih postupaka roditelja te odnosa u obitelji. Rezultati potvrđuju obje hipoteze. Fizički agresivni dječaci i adolescenti u kući i u školi učestalije se anti-

socijalno ponašaju, češće su izloženi neadekvatnim odgojnim postupcima od strane roditelja, češće su odbacivani od roditelja, u njihovim obiteljima učestaliji su sukobi roditelja i te obitelji su manje uspješne u rješavanju problema.

Kada su obiteljske okolnosti izrazito loše, postoji visoka vjerojatnost da će ta djeca u odrasloj dobi postati ozbiljni prijestupnici (Mc Cord i dr., 1963; Farrington, 1978, 1991). Ako se usporede djeca koja su bila voljena od svojih roditelja s djecom koju su roditelji zlostavljali, zanemarivali i odbacili, može se zaključiti da postoje značajne razlike u obiteljskim okolnostima na štetu potonje djece, a kao posebna nepovoljnost ističe se agresivnost roditelja. Ta djeca u usporedbi s voljenom djecom kasnije, u odrasloj dobi učestalije vrše kaznena djela (Mc Cord, 1983).

U obiteljima u kojima ima više agresivnosti, sukoba i nasilja između bračnih partnera, veća je učestalost fizičkog kažnjavanja djece. Djeca koja su u djetinjstvu bila često izložena fizičkoj kazni, kao odrasle osobe sklone su nasilnom ponašanju (Straus, 1991). Ovaj autor smatra da fizičko kažnjavanje djece ima izuzetno negativne posljedice na njihov razvoj, koji se usmjerava prema prihvaćanju nasilnih oblika ponašanja u rješavanju konflikata i općenito asocijalnog i antisocijalnog ponašanja. Istražujući negativne posljedice fizičkog kažnjavanja djece, Straus je prikupio razne podatke kojima potkrepljuje tezu da "nasilje rađa nasilje". U literaturi se ona najčešće navodi kao hipoteza o intergeneracijskoj transmisiji nasilja. Iako se čini sasvim logičnim da djeca izložena nasilju u djetinjstvu postaju sklona nasilnom ponašanju, te da kao odrasle osobe prenose nasilne oblike ponašanja na svoje potomke, još uvijek se radi samo o hipotezi, koju je teško egzaktno, a to znači znanstveno dokazati. Osnovni je problem u "tamnim brojkama nasilja u obitelji" tj. do egzaktnih podataka o nasilju u obitelji veoma se teško dolazi, jer to zadire u intimu obiteljskog života. Ono što ne ide u prilog ove hipoteze ili čak možda teorije je podatak potkrijepljen u više istraživanja,

da se proporcionalno manji dio djece izložen nasilju kasnije nasilno ponaša i zatim činjenica da agresivnost nije jedini odgovor na nasilje, već to mogu također biti povlačenje "u sebe", izolacija i depresivnost, što je izgleda učestalije kod osoba ženskog spola. Widom je (1989a) učinila opširan pregled istraživanja o transmisiji nasilja i ukazala na niz metodoloških nedostataka tih istraživanja.

Među najbolja istraživanja ove vrste svrstavaju se istraživanja Huesmanna i dr. (1984), Widomove (1989, b i c) i Dodgea i dr. (1990). Ta su istraživanja provedena prema longitudinalnom nacrtu.

Istraživanje Huesmanna i dr. (1984) imalo je dva osnovna cilja: provjeru hipoteze o stabilnosti agresivnosti i provjeru hipoteze o intergeneracijskoj transmisiji agresivnosti. Istraživanje pokriva razdoblje od 22 godine za 632 ispitanika, a prikupljeni su i podaci o agresivnosti njihove djece i roditelja. Ispitanici koji su bili agresivniji u dobi od 8 godina, bili su agresivniji i u dobi od 30 godina. Stabilnost agresivnosti bila je slična stabilnosti inteligencije za osobe muškog spola (0.50) dok je za osobe ženskog spola utvrđen niži koeficijent stabilnosti (0.35). Agresivnost ispitanika utvrđena na početku istraživanja pokazala se dobrim prediktorom delinkventnog ponašanja u kasnijoj dobi, zlostavljanja bračnog partnera, nasilnog ponašanja u prometu, kao i samoiskazane fizičke agresivnosti. Stabilnost agresivnosti kroz generacije unutar obitelji, u dobnim uzrastima koji su dozvoljavali usporedbu, bila je čak viša od individualne stabilnosti agresivnosti.

Widom (1989, b i c) je istraživala povezanost između zlostavljanja i zanemarivanja djece i nasilnog kriminaliteta u odrasloj dobi. Uzorak ispitanika, koji su kao djeca bili zlostavljani i zanemarivani izabran je tako da su u obzir došli samo slučajevi iz službene dokumentacije sudova kada su postojali nepobitni dokazi o zlostavljanju i zanemarivanju djeteta prije navršene 11-te godine života, sastojao se od 908 ispitanika oba spola. Kontrolna skupina formirana je

od osoba koje kao djeca nisu bila zlostavljana i zanemarivana, a odgovarala je prvoj skupini prema dobi, spolu, rasi i socio-ekonomskom statusu obitelji i sastojala se od 667 ispitanika. Ispitanici prve skupine izabrani su u uzorak u prosjeku 20 godina nakon zlostavljanja i zanemarivanja, kada su i prikupljeni podaci o njihovom eventualnom kriminalitetu, što je učinjeno i za kontrolnu skupinu. Ispitanici prve skupine počinili su u odrasloj dobi značajno više nasilnih delikata od ispitanika kontrolne skupine. Isto vrijedi i za druge delikte, izuzevši prometne koji nisu obuhvaćeni, a također i za delinkventno ponašanje u doba maloljetstva. Ispitanici iz prve skupine počinili su u prosjeku značajno veći broj delikata, u mlađoj dobi su počeli vršiti delikte i među njima je bilo značajno više kroničnih prijestupnika.

Dodge i dr. (1990) pratili su jedan uzorak predškolske djece od navršene četvrte godine života do kraja prve godine školovanja. Uzorak se sastojao od 309 ispitanika oba spola, a njegovo osipanje tijekom tri godine praćenja bilo je neznatno. Na početku praćenja na temelju intervjua s majkom izvršena je procjena o vjerojatnosti fizičkog zlostavljanja djeteta. Procijenjeno je da je 15% djece u uzorku bilo fizički zlostavljano. Kada su djeca navršila pet godina ispitivana je interpretacija raznih socijalnih situacija u dječjoj igri. Pri kraju praćenja ispitana je i agresivnost djece. Rezultati pokazuju da je vjerojatnost agresivnog ponašanja gotovo tri puta veća kod fizički zlostavljane djece. Veća vjerojatnost fizičkog zlostavljanja djece postoji u obiteljskoj sredini koju karakteriziraju siromaštvo i druge deprivacije, a posebno sukobi i nasilje između roditelja. Kada se statističkim postupcima otklone (parcijaliziraju) ovi negativni utjecaji, fizičko zlostavljanje ostaje i dalje značajan prediktor agresivnog ponašanja djeteta. Na temelju analize interpretacija socijalnih situacija zaključeno je da fizički zlostavljana djeca pogrešno, odnosno pristrano percipiraju socijalne situacije kao prijeteće, pripisujući drugim osobama zle namjere kada za to

nema stvarnog opravdanja. Zbog toga, ne uspjevaju razviti kompetentne strategije ponašanja te veoma lako dolaze u sukob s drugim osobama. Fizičko zlostavljanje može dovesti i do povlačenja "u sebe", izolacije, anksioznosti i depresivnosti, što je učestalije prisutno kod djevojčica. Ovdje su u pozadini drugi oblici percepcije i interpretacije informacija, koji se temelje na samookrivljanju, doživljaju manje vrijednosti i depresiji. Prema podacima Gross i Keller (1992) psihičko zlostavljanje ostavlja teže posljedice od fizičkog zlostavljanja. Posljedice psihičkog zlostavljanja često su depresivnost, sniženo samopoimanje i neprilagođenost.

U objašnjavanju intergeneracijske transmisije nasilja u literaturi prevladavaju dva pristupa: prvi, prema kojem se agresivno ponašanje uči po principu socijalnog učenja (modeliranja) i drugi, koji se temelji na frustracijskoj teoriji agresivnosti, prema kojoj frustracija dovodi do agresivnog ponašanja. Prema prvom pristupu roditelj koji se agresivno ponaša i na taj način rješava probleme uzor je agresivnom ponašanju djeteta, a prema drugom, učestala izloženost zlostavljanju i deprivacijama izaziva srdžbu i agresivno ponašanje. Također ne bi trebalo zanemariti niti utjecaj nasljednih faktora u prijenosu sklonosti nasilnom ponašanju s jedne generacije na drugu. Hipoteza (teorija) o intergeneracijskoj transmisiji nasilja intrigira mnoge znanstvenike i u budućnosti će se njome zasigurno baviti mnoga istraživanja.

Među raznim istraživanjima koja se bave proučavanjem udjela obiteljskih varijabli u kasnijem delinkventnom ponašanju djece, ističu se longitudinalna istraživanja Mc Cord (1979) i Westa i Farringtona (opisano npr. u Farrington i West, 1971; Farrington, 1978, 1991).

Istraživanje Westa i Farringtona pod nazivom: "The Cambridge Study in Delinquent Development" opisano je u većem broju knjiga i članaka, te se može reći da je to do sada istraživanje s najvećim publicitetom. Istraživanje Joan Mc Cord (1979) imalo je za cilj utvrđivanje povezanosti

između varijabli koje opisuju "obiteljsku atmosferu" u kojoj su ispitanici kao djeca živjeli i njihova kriminaliteta u odrasloj dobi. Uzorak ispitanika sastojao se od 201 osobe muškog spola za koje su u dobi između 5 i 13 godina bili prikupljeni razni podaci o "obiteljskoj atmosferi" za potrebe jednog programa prevencije delinkventnog ponašanja u koji su bile uključene i koje su bile dostupne u prosjeku 30 godina nakon toga kada su prikupljeni podaci o njihovom kriminalitetu. U obzir su došla samo teža kaznena djela protiv imovine i protiv života i tijela. Podaci o "obiteljskoj atmosferi" prikupljeni za potrebe programa prevencije bili su naknadno prekodirani u sljedećih 7 varijabli: majčina ljubav prema djetetu, supervizija djeteta, konflikti roditelja, agresivnost roditelja, majčino samopouzdanje, očevo devijantno ponašanje (alkoholizam, kriminalitet) i odsutnost oca iz obitelji. Također su prikupljeni i podaci o socio-ekonomskom statusu obitelji. Rezultati su pokazali da su sve obiteljske varijable, osim odsutnosti oca iz obitelji, značajno povezane s izvršenjem kaznenih djela. Socioekonomski status obitelji nije bio povezan s izvršenjem kaznenih djela. Između šest varijabli koje su bile značajno povezane s izvršenjem kaznenih djela, varijable koje opisuju interpersonalnu komunikaciju (konflikti roditelja, supervizija djeteta i majčina ljubav prema djetetu), koja je važnija za odgoj djeteta od obilježja roditelja (preostale tri varijable), imale su veću prediktivnu vrijednost za predviđanje izvršenja i delikata protiv imovine i delikata protiv ličnosti, odnosno života i tijela (autorica upotrebljava termin delikt protiv ličnosti). Približno jedna trećina ispitanika počinila je barem jedan teži delikt. Konflikti i agresivnost roditelja bili su značajni prediktori izvršenja delikata protiv ličnosti, dok za delikte protiv imovine nisu imali prediktivnu vrijednost.

Istraživanje Westa i Farringtona trajalo je 24 godine i obuhvatilo je 411 dječaka iz gusto naseljenih radničkih četvrti Londona s visokom stopom kriminaliteta, od njihove osme do tridesetdruge godine života.

Osipanje uzorka bilo je relativno malo, oko 8%. Na početku istraživanja prikupljeni su podaci o obitelji ispitanika i o njihovu ponašanju i ličnosti. Sve do kraja istraživanja intenzivno su prikupljani razni podaci o ispitanicima, posebno o kriminalitetu. Rezultati istraživanja su pokazali da je agresivnost stabilna osobina ličnosti. Slično se može zaključivati i o sklonosti kriminalitetu. Djeca koja su počinila delikt prije 15-te godine života bila su učestalije agresivna nego što bi se to moglo očekivati po zakonu slučaja. Pokazalo se da agresivna djeca i djeca koja su počinila delikt imaju učestalo slična obilježja (poremećaji u ponašanju, neuspjeh u školi, snižena inteligencija, nebriga roditelja za dijete). Djeca koja su već u osmoj godini pokazivala izrazitu agresivnost imala su niz nepovoljnih obilježja: okrutno postupanje roditelja, nedovoljna briga za dijete, odvajanje od roditelja, kriminalitet roditelja, nizak materijalni status obitelji, pretjeranu odvažnost i sniženu inteligenciju. Agresivnost utvrđena u toj dobi pokazala se izvanrednim prediktorom kriminaliteta u mladalaštvu i odrasloj dobi, posebno nasilnog kriminaliteta. Kada se usporedila skupina nasilnih sa skupinom nenasilnih delinkvenata u raznim obilježjima obitelji, ličnosti i ponašanja, u više navrata tijekom praženja, pokazalo se da su ta obilježja uglavnom nepovoljnija u skupini nasilnih delinkvenata. Od obiteljskih varijabli razlika je bila najviše izražena u načinu postupanja roditelja prema djetetu. Za nasilne delinkvente tipično je okrutno postupanje roditelja. Međutim, kada su nenasilni delinkventi razvrstani u dvije skupine na: one koji su učestalo vršili kaznena djela i one koji su to činili samo povremeno, pokazalo se da razlika gotovo i nema između nasilnih delinkvenata i nenasilnih delinkvenata multirecidivista. Konflikti roditelja utvrđeni u osmoj i četrnaestoj godini života ispitanika bili su značajno nepovoljniji za nasilne delinkvente i nenasilne multirecidiviste u usporedbi s povremenim nenasilnim delinkventima i nedelinkventima. Temeljna

obiteljska obilježja "pravih kriminalaca" su: grub odnos i grubi disciplinski postupci roditelja, kriminalitet roditelja, nedostatan nadzor roditelja nad djecom, odvajanje od roditelja i sukobi roditelja.

Postoje dva razvojna smjera ka prijestupništvu: rani i kasniji. Oni koji započinjaju kasnije obično su prolazni delinkventi ili "na mladalaštvo ograničeni" delinkventi (Moffitt, 1993). Nasilni prijestupnici koji obično rano započinjaju s prijestupima, ozbiljniji su prijestupnici; oni iskazuju različite poremećaje u ponašanju i ličnosti od ranog djetinjstva, kao agresivnost, poremećaje pažnje i hiperaktivnost uključujući i impulsivnost i teškoće u učenju. Postoji razlika između poremećaja u ponašanju i poremećaja pažnje i hiperaktivnosti, ali je njihovo preopkrivanje visoko. Ti poremećaji su veoma bliski, ali ipak različiti. Neuropsihološki deficit je glavni izvor poremećaja pažnje i hiperaktivnosti, a nepovoljnosti okoline poremećaja u ponašanju (Hinshaw, 1994). Nasilni, kronični i počinitelji raznovrsnih kaznenih djela imali su učestalo obje dijagnoze u djetinjstvu, manifestirajući ekstremnu agresivnost. Agresivnost je stabilna osobina ličnosti. Čini se da je nasljednost agresivnosti same po sebi relativno niska (Hinshaw, 1994), međutim, kod nasilnih, kroničnih i počinitelja raznovrsnih delikata, agresivnost se javlja zajedno s drugim smetnjama i poremećajima koji je podstiču. Na primjer, dobro je poznato da je većina djece s poremećajima pažnje i hiperaktivnošću izuzetno agresivna.

Cilj istraživanja je provjera hipoteze o izrazitijim poremećajima u ponašanju i obitelji maloljetnih počinitelja nasilnih delikata, koji su počinili ozbiljnije delikte, u usporedbi s kontrolnom skupinom maloljetnih počinitelja nenasilnih delikata. U ranijim istraživanjima uzorci počinitelja delikata nasilja bili su relativno mali. Ovaj rad predstavlja pokušaj analiziranja razlika između počinitelja nasilnih i nenasilnih delikata na većim uzorcima.

METODA

Uzorak počinitelja nasilnih delikata sastojao se od 605 maloljetnika koji su procesuirani zbog nasilnih delikata (razbojništvo, razbojnička krađa, teška tjelesna povreda, ubojstvo, nasilničko ponašanje na javnome mjestu) koje su počinili u dobi između 14 i 17 godina. Kontrolna skupina sastoji se od 592 maloljetnika koji su procesuirani za kaznena djela bez elemenata nasilja (krađa, teška krađa, oduzimanje motornog vozila). U oba uzorka mogli su se naći maloljetnici koji su ranije počinili neka druga kaznena djela; oni u prvoj skupini i nasilna i nenasilna, a oni u drugoj skupini samo nenasilna. Prvo je formiran uzorak nasilnih delinkvenata (za razdoblje od deset godina), a nakon toga formiran je kontrolni uzorak nenasilnih delinkvenata pri čemu se nastojalo da on po broju ispitanika bude što sličniji prvome. U oba uzorka našli su se maloljetnici kojima je izrežena kaznena sankcija ili je postupak prema njima obustavljen, ali samo iz razloga primjene načela svrsishodnosti. Podaci koji se analiziraju u ovom istraživanju prikupljeni su iz spisa kaznenih predmeta. Podatke o obiteljskim prilikama i ponašanju ispitanika prikupili su u tu svrhu posebno educirani i instruirani anketari iz redova socijalnih radnika i socijalnih pedagoga, kojima je to rutinski posao. Od svih prikupljenih podataka za potrebe ove analize odabrani su samo oni koje je bilo moguće kodirati kao varijable. Kod nekih varijabli moguće je da je došlo do potcjenjivanja promatrane pojave, jer nije bilo jasnih podataka u spisu kaznenog predmeta; smatrali smo da problem postoji jedino u onim slučajevima gdje je to u spisu kaznenog predmeta bilo izričito navedeno.

Na temelju postojećih podataka formirano je sedam varijabli poremećaja u ponašanju maloljetnika i devetnaest varijabli koje opisuju obiteljski kontekst (struktura i socioekonomski status) i negativne obiteljske procese (sociopatologija).

Varijable primjenjene u istraživanju: 1. Agresivnost (1. ne, 2. da); 2. Alkoholizam (1.

ne, 2. da); 3. Prosjačenje (1. ne, 2. da); 4. Druženje s asocijalnim osobama (1. ne, 2. da); 5. Bježanje od kuće (1. ne, 2. da); 6. Bježanje iz osnovne škole (1. ne, 2. da, 3. nije pohađao školu); 7. Ranije prijavljivan zbog počinjenog delikta (1. ne, 2. da); 8. S kim maloljetnik živi (1. s oba roditelja, 2. samo s majkom, 3. samo s ocem, 4. u ustanovi, 5. s drugim osobama, 6. sam); 9. Broj braće i sestara maloljetnika (1. jedinac, 2. jedan, 3. dva, 4. tri i više); 10. Broj promjena mjesta boravka obitelji nakon rođenja maloljetnika (1. bez promjena, 2. jedna, 3. dvije, 4. tri i više); 11. Školska sprema oca (1. visoka ili viša, 2. srednja, 3. dva razreda srednje škole, 4. osnovna škola, 5. nezavršena osnovna škola); 12. Školska sprema majke (isto); 13. Zaposlenost oca (1. da, 2. ne); 14. Zaposlenost majke (1. da, 2. ne); 15. Ekonomski status obitelji (1. iznad prosjeka, 2. prosječan, 3. ispod prosjeka, 4. izuzetno nizak, 5. nema obitelji); 16. Poremećenost odnosa u obitelji (1. nisu poremećeni, 2. jesu, bez svađa i fizičkih sukoba, 3. jesu, svađe, 4. jesu, fizički sukobi); 17. Alkoholizam oca (1. ne, 2. da); 18. Alkoholizam majke (1. ne, 2. da); 19. Alkoholizam drugih članova obitelji (1. ne, 2. da); 20. Skitnja oca (1. ne, 2. da); 21. Skitnja majke (1. ne, 2. da); 22. Sklonost oca neradu (1. ne, 2. da); 23. Sklonost majke neradu (1. ne, 2. da); 24. Osuđivanost oca (1. ne, 2. da); 25. Osuđivanost majke (1. ne, 2. da); 26. Osuđivanost drugih članova obitelji (1. ne, 2. da).

Broj varijabli je ograničen. Neki drugi aspekt poremećaja u ponašanju maloljetnika i obiteljskih okolnosti mogao bi biti važan ili čak i važniji. Posebno to vrijedi za odgojne postupke roditelja.

U statističkoj obradi podataka primjenjena je robustna diskriminativna analiza (Momirović i dr., 1984; Nikolić, 1992) i jednosmjerna analiza varijance.

REZULTATI

Rezultati diskriminativne analize pokazuju da su razlike između maloljetnih nasilnih i

nenasilnih delinkvenata u obilježjima ponašanja i obiteljskih prilika statistički značajne. Iz centroida skupina razvidno je da nasilni delinkventi pokazuju teže oblike poremećaja u ponašanju, te da češće dolaze iz obitelji koje su opterećene različitim poremećajima (Tablica 1.). Varijabla Ranije prijavljivan zbog počinjenog delikta ima najvišu vrijednost diskriminativnog koeficijenta (Tablica 3.). Ovom varijablom opisuju se broj ranijih kaznenih djela te bi se moglo kazati da ne diskriminira nasilne od nenasilnih delinkvenata, već one koji su počinili veći broj delikata od onih koji su počinili manji broj delikata. Stoga ostaje nejasno jesu li uočene razlike između promatranih skupina ispitanika doista vezane uz nasilje kao temeljni problem ovog istraživanja. Da bismo isključili eventualne dileme, parcijalizirali smo utjecaj varijable Ranije prijavljivan zbog počinjenog delikta u ponovljenoj diskriminativnoj analizi (Tablice 2. i 3.) i analizi varijance (Tablica 4.).

Nakon parcijalizacije varijable Ranije prijavljivan zbog počinjenog delikta, diskriminativna funkcija je ostala značajna. Generalno možemo konstatirati da nije bilo bitnijih promjena u vrijednostima diskrimi-

nativnih koeficijenata i korelacija. Najveća diskriminativna vrijednost veže se uz varijablu Agresivnost. Dojam da varijable kojima se opisuje ponašanje maloljetnika bolje diskriminiraju promatrane skupine ispitanika od onih kojima su opisane njihove obiteljske prilike potvrđuju i rezultati analize varijance (Tablica 4.). Među obiteljskim varijablama veću diskriminativnu snagu imaju one kojima se opisuju negativni procesi (tj. sociopatološka ponašanja u obitelji), nego li one kojima se opisuje obiteljski kontekst (tj. struktura i socio-ekonomski status obitelji). Međutim, alkoholizam roditelja nema diskriminativnu vrijednost.

Nisu utvrđene značajne razlike u ekonomskom statusu obitelji ispitanika. Isto vrijedi i za obrazovnu razinu roditelja (osim za obrazovnu razinu majke, ali prije parcijalizacije). Međutim, podaci pokazuju relativno nizak ekonomski status obitelji i obrazovni status roditelja u usporedbi s općom populacijom (Tablica 4.). Slični rezultati koji svjedoče o lošijem ekonomskom statusu obitelji i nižoj obrazovnoj razini roditelja dobiveni su u mnogim kriminološkim studijama.

Tablica 1. Značajnost diskriminativne funkcije i grupnih centroida (prije parcijalizacije)

Df	Eigenvalue	F	P	C _V	C _N
1	.4975	106.985	.0000	.493	-.504

Tablica 2. Značajnost diskriminativne funkcije i grupnih centroida (poslije parcijalizacije)

Df	Eigenvalue	F	P	C _V	C _N
1	.1212	37.987	.0000	.244	-.249

Tablica 3. Diskriminativni koeficijenti (X) i korelacije (S)

	X_1	S_1	X_2	S_2
1. Agresivnost	.43	.56	.65	.44
2. Alkoholizam	.20	.41	.22	-.14
3. Prosjačenje	.28	.53	.35	.28
4. Druženje s asocijalnom osobama	.27	.60	.17	.45
5. Bježanje od kuće	.06	.54	-.17	.02
6. Bježanje iz osnovne škole	.26	.64	.28	.46
7. Ranije prijavljivan zbog počinjenog delikta	.61	.59	-	-
8. S kim maloljetnik živi	.04	.23	.04	.08
9. Broj braće i sestara	.11	.28	.17	.27
10. Broj promjena mjesta bor. ob.	.06	.23	.03	.15
11. Školska sprema oca	.08	.37	.08	.15
12. Školska sprema majke	.11	.36	.11	.14
13. Zaposlenost oca	.00	.30	-.01	-.01
14. Zaposlenost majke	.06	.27	.08	-.04
15. Ekonomski status obitelji	-.07	.38	-.20	-.02
16. Poremećenost odnosa u obitelji	.15	.53	.11	.24
17. Alkoholizam oca	.06	.42	.04	.07
18. Alkoholizam majke	-.02	.28	-.07	.13
19. Alkoholizam, drugi	.11	.33	.16	.25
20. Skitnja oca	.10	.47	.12	.26
21. Skitnja majke	.06	.39	.09	.15
22. Sklonost neradu oca	.14	.52	.17	.24
23. Sklonost neradu majke	.09	.45	.13	.16
24. Osuđivanost oca	.13	.38	.17	-.42
25. Osuđivanost majke	.06	.25	.07	-.18
26. Osuđivanost drugih članova obitelji	.17	.45	.15	.18

X_1, S_1 ; prije parcijalizacije

X_2, S_2 ; poslije parcijalizacije

Tablica 4. Relativne frekvencije (postotci) i jednosmjerna analiza varijance (kategorija NE je izostavljena)

	DA nasilni	DA nenasilni	F prije parc.	P	F poslije parc.	P
1. Agresivnost	35.0	16.4	61.30	.000	36.04	.000
2. Alkoholizam	14.5	8.1	16.72	.000	7.43	.007
3. Prosjačenje	10.2	3.2	31.51	.000	16.46	.000
4. Druženje s asocijalnim osobama	46.1	32.9	23.88	.000	4.08	.041
5. Bježanje od kuće	22.0	19.4	2.79	0.91	3.75	.050
6. Bježanje iz osnovne škole	30.9	22.8	24.72	.000	9.55	.002
6.3 nije pohađao školu	3.0	.5	-	-	-	-
7. Ranije prijavljivao zbog počinjenog delikta	48.1	19.3	126.80	.000	-	-
8. S kim maloljetnik živi	-	-	2.26	.129	1.87	.169
8.1 s oba roditelja	68.4	68.8	-	-	-	-
8.2 samo s majkom	17.2	19.3	-	-	-	-
8.3 samo s ocem	6.0	4.6	-	-	-	-
8.4 u ustanovi	4.1	3.7	-	-	-	-
8.5 s drugim osobama	3.5	3.0	-	-	-	-
8.6 sam	.8	.7	-	-	-	-
9. Broj braće i sestara	-	-	5.22	0.21	3.50	0.58
9.1 jedinac	14.9	17.9	-	-	-	-
9.2 jedan	44.1	43.8	-	-	-	-
9.3 dva	17.2	20.1	-	-	-	-
9.4 tri i više	23.8	18.2	-	-	-	-
10. Broj promjena mjesta bor. ob.	-	-	1.62	.200	.75	.390
10.2 jedna	20.0	15.4	-	-	-	-
10.3 dvije	3.0	2.0	-	-	-	-
10.4 tri i više	2.8	3.7	-	-	-	-
11. Školska sprema oca	-	-	3.49	.059	1.98	.156
11.1 visoka ili viša	8.1	7.9	-	-	-	-
11.2 srednja	36.7	39.7	-	-	-	-

11.3 dva razreda srednje škole	5.0	5.4	-	-	-	-
11.4 osnovna škola	25.3	27.2	-	-	-	-
11.5 nezavršena osnovna škola	25.0	19.8	-	-	-	-
12. Školska sprema majke	-	-	4.46	.033	1.77	.180
12.1 visoka ili viša	3.6	5.2	-	-	-	-
12.2 srednja	26.4	28.2	-	-	-	-
12.3 dva razreda srednje škole	3.5	5.1	-	-	-	-
12.4 osnovna škola	34.7	34.1	-	-	-	-
12.5 nezavršena osnovna škola	31.7	27.4	-	-	-	-
13. Zaposlenost oca	74.9	74.8	.99	.321	1.00	.319
14. Zaposlenost majke	61.5	64.4	2.26	.129	1.62	.200
15. Ekonomski status obitelji	-	-	2.23	.132	3.62	.054
15.1 iznad prosjeka	6.1	5.1	-	-	-	-
15.2 prosječan	58.3	56.6	-	-	-	-
15.3 ispod prosjeka	21.2	22.5	-	-	-	-
15.4 izuzetno nizak	14.0	14.7	-	-	-	-
15.5 nema obitelj	.3	1.2	-	-	-	-
16. Poremećenost u obitelji	-	-	9.11	0.003	3.13	0.73
16.2 jesu, bez svađa i fizičkih sukoba	19.8	26.0	-	-	-	-
16.3 jesu, svađe	9.3	2.7	-	-	-	-
16.4 jesu, fizički sukobi	14.4	11.5	-	-	-	-
17. Alkoholizam oca	30.9	28.4	2.80	.091	1.80	.176
18. Alkoholizam majke	6.6	7.1	.69	.413	.89	.349
19. Alkoholizam, drugi	6.3	3.9	7.47	.006	5.75	0.16
20. Skitnja oca	10.4	7.4	6.24	.012	4.00	.043
21. Skitnja majke	5.3	4.1	3.66	.053	3.17	.071
22. Sklonost neradu oca	14.7	10.1	8.84	.003	5.24	.021
23. Sklonost neradu majke	9.1	6.8	4.99	.024	3.92	.045
24. Osuđivanost oca	7.1	4.1	9.67	.002	6.50	.011
25. Osuđivanost majke	2.0	1.2	5.47	.018	4.56	.031
26. Osuđivanost drugih članova obitelji	7.6	3.7	14.46	.000	7.25	.007

DISKUSIJA

Nasilni delinkventi imaju izrazitije poremećaje u ponašanju i obiteljskom životu od nenasilnih delinkvenata. Njihova dominantna obilježja su ranija prijavljivost za kaznena djela i agresivnost. Rezultati su u suglasju s rezultatima istraživanja Farringtona i Westa (1971) i Hämäläinen i Pulkkinen (1995) prema kojima uz izrazitu agresivnost u dječjoj dobi postoji i veća vjerojatnost kriminaliteta u dječjoj i ranijoj adolescentnoj dobi (pod pretpostavkom da je agresivnost stabilna osobina ličnosti). Dobiveni rezultati se mogu povezati s rezultatima istraživanja Farringtona (1978) i Pulkkinen (1983) da je izrazita agresivnost u dječjoj dobi veoma dobar prediktor nasilnog kriminaliteta, kao i rezultatima istraživanja koja ističu da uz izrazitu agresivnost u dječjoj dobi postoji veća vjerojatnost ozbiljnog kriminaliteta u adolescenciji i odrasloj dobi (npr. Magnusson i dr., 1983; Roff i Wirt, 1984; Hämäläinen i Pulkkinen, 1995), odnosno podacima da nasilni delinkventi perzistentnije vrše kaznena djela i da perzistentniji delinkventi ranije započinju kriminalnu karijeru (Farrington, 1978, 1982). Može se zaključiti da su nasilni delinkventi ozbiljniji prijestupnici, prema raznim obilježjima slični nenasilnim prijestupnicima multirecidivistima (Farrington, 1991). Ove dvije skupine delinkvenata su zapravo "pravi kriminalci" ili su na putu da to postanu.

U obiteljima adolescenata nasilnih prijestupnika odnosi su izrazitije poremećeni. U tim obiteljima učestalija je osuđivanost za kaznena djela i izraženija su negativna obilježja roditelja. U takvom okruženju postoje povoljnije okolnosti za usvajanje agresivnih oblika ponašanja (učenje po modelu, veća izloženost situacijama stresa). Dijete je od djetinjstva svjedokom sukoba roditelja, često u situaciji da i sam bude objektom agresivnosti. Takvu obiteljsku sredinu dijete doživljava neprijateljskom i prijetećom. Negativna percepcija obiteljske okoline generalizira se i prenosi na širu

socijalnu okolinu koja se doživljava kao nepouzdana i neprijateljska, što podržava agresivno ponašanje (Dodge i dr., 1990). Promatranje nasilja nudi kognitivne skriptove (programe) za buduće ponašanje i istovremeno priziva već postojeće kognitivne skriptove asocijalnog reagiranja. Ukoliko se taj proces kumulativnog učenja nastavlja neometeno stvaraju se trajni oblici agresivnog ponašanja (Huesmann i Eron, 1984; Huesmann, 1988). Ti skriptovi ponašanja uče se od roditelja vrlo rano, već prije šeste godine (Eron i dr., 1991). Obiteljska okolina podržava nasilje i agresivne vrijednosti, favorizirajući nasilne oblike ponašanja u rješavanju problema (Mc Cord, 1988). Rezultati ovog istraživanja su u suglasju s nalazima Mc Cord i dr. (1963), Mc Cord (1979) i Farringtona (1978, 1991) u dijelu koji se odnosi na neslaganje roditelja, kriminalitet u obitelji i negativna obilježja roditelja u objašnjavanju nasilnog kriminaliteta adolescenata. U ovom istraživanju, razlike između nasilnih i nenasilnih delinkvenata utvrđene su u varijablama negativnih obiteljskih procesa (sociopatologija) a nisu u varijablama obiteljskog konteksta (struktura i socioekonomski status). Prema tome, zaključak bi bio da su negativni obiteljski procesi bitniji za usvajanje nasilnih oblika ponašanja od obiteljskog konteksta.

Iako obitelj ima nesumnjivo značajnu ulogu u učenju nasilnih oblika ponašanja, rezultati pokazuju da su za objašnjenje nasilnog ponašanja važnije varijable ponašanja adolescenata. Veća uloga varijabli ponašanja mogla bi se eventualno pripisati većem utjecaju neuropsihološkog deficita na ponašanje nasilnih delinkvenata (Hinshaw, 1994).

Mogli bismo se složiti s mišljenjem Lewis i dr. (1989) da bolju predikciju budućeg nasilnog ponašanja od agresivnosti u ranijoj dobi omogućava interakcija nepovoljnih osobnih obilježja i obilježja okoline (nasilje u roditeljskom domu). Struktura diskriminativne funkcije pokazuje da su obilježja ponašanja adolescenata i obilježja njihovih obitelji međusobno povezana i da se uzroci

nasilnog ponašanja nalaze u njihovoj složenoj interakciji.

Rezultati istraživanja dozvoljavaju zaključak da su adolescenti nasilni prijestupnici agresivniji, da potječu iz obitelji u kojima su sociopatološki oblici ponašanja, te verbalna i fizička agresivnost učestalija

pojava, što se može interpretirati kao prilog hipotezi o intergeneracijskoj transmisiji nasilja. Ovim rezultatima i zaključcima mogu se uputiti dva prigovora: prvo, oslanjaju se samo na službene podatke i drugo, uzorak varijabli je relativno ograničen.

LITERATURA

1. Björkqvist, K., Österman, K. (1992): Parental influence on children's self-estimated aggressiveness, *Aggressive Behavior*, 18, 411-423.
2. Dodge, K.A., Bates, J.E., Pettit, G.S. (1990): Mechanisms in the cycle of violence, *Science*, 250, 1678-1683.
3. Elder, G.H., Caspi, A., Downey, G. (1986): Problem behavior and family relationships: Life course and intergenerational themes (in) Sorensen, A.B., Weinert, F.E., Sherrod, L.R. (eds) *Human development and the life course: Multidisciplinary perspectives*, pp. 293-340, Erlbaum, Hillsdale.
4. Eron, L.D., Huesmann, L.R., Zelli, A. (1991): The role of parental variables in the learning of aggression (in) Pepler, D.J., Rubin, K.H. (eds) *The development and treatment of childhood aggression*, pp. 169-188, Erlbaum, Hillsdale.
5. Farrington, D.P., West, D.J. (1971): A comparison between early delinquents and young aggressives, *British Journal of Criminology*, 11, 341-358.
6. Farrington, D.P. (1978): The family backgrounds of aggressive youths (in) Hersov, L.A., Berger, M., Shaffer, D. (eds) *Aggression and antisocial behavior in childhood and adolescence*, pp. 73-93, Pergamon, Oxford.
7. Farrington, D.P. (1982): Longitudinal analyses of criminal violence (in) Wolfgang, M.E., Weiner, N.A. (eds) *Criminal violence*, pp. 171-200, Sage, Beverly Hills.
8. Farrington, D.P. (1991): Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later-life outcomes (in) Pepler, D.J., Rubin, K.H. (eds) *The development and treatment of childhood aggression*, pp. 5-29, Erlbaum, Hillsdale.
9. Gross, A.B., Keller, H.R. (1992): Long-term consequences of childhood physical and psychological maltreatment, *Aggressive Behavior*, 18, 171-185.
10. Hämäläinen, M., Pulkkinen, L. (1995): Aggressive and non-prosocial behaviour as precursors of criminality, *Studies on Crime and Crime Prevention*, 4, 6-21.
11. Hinshaw, S.P. (1994): Conduct disorder in childhood: Conceptualization, diagnosis, comorbidity, and risk status for antisocial functioning in adulthood (in) Fowles, D.C., Sutker, P., Goodman, S.H. (eds.) *Progress in experimental personality and psychopathology research*, pp. 3-44, Springer, New York.
12. Huesmann, R.L., Eron, L.D., Lefkowitz, M.M., Walder, L.D. (1984): Stability of aggression over time and generations, *Developmental Psychology*, 20, 1120-1134.
13. Huesmann, L.R., Eron, L.D. (1984): Cognitive processes and the persistence of aggressive behavior, *Aggressive Behavior*, 10, 243-251.
14. Huesmann, L.R. (1988): An information processing model for the development of aggression, *Aggressive Behavior*, 14, 13-24.
15. Lewis, D.O., Lovely, R., Yeager, C., Femina, D.D. (1989): Toward a theory of the genesis of violence: A follow-up study of delinquents, *Journal of the American Academy of Child Adolescence Psychiatry*, 28, 431-436.
16. Loeber, R., Dishion, T.J. (1984): Boys who fight at home and school: Family conditions influencing cross-setting consistency, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 52, 759-768.
17. Magnusson, D., Stattin, H., Dunir, A. (1983): Aggression and criminality in a longitudinal perspective (in) Dusen, K.T., Mednick, S.A.: (eds) *Prospective studies of crime and delinquency*, pp. 277-301, Kluwer-Nijhoff, Boston.
18. Mc Cord, W., Mc Cord, J., Howard, A. (1961): Familial correlates of aggression in non-delinquent male children, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 62, 79-93.
19. Mc Cord, J., Mc Cord, W., Howard, A. (1963): Family interaction as antecedent to the direction of male aggressiveness, *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 66, 239-242.
20. Mc Cord, J. (1979): Some child-rearing antecedents of criminal behavior in adult men, *Journal of Personality and Social Psychology*, 37, 1477-1486.
21. Mc Cord, J. (1983): A forty year perspective on effects of child abuse and neglect, *Child Abuse and Neglect*, 7, 265-270.
22. Mc Cord, J. (1988): Parental behavior in the cycle of aggression, *Psychiatry*, 51, 14-23.
23. Moffitt, T.E. (1993): Adolescence-limited and life-course-persistent antisocial behavior: A developmental taxonomy, *Psychological Review*, 100, 674-701.

24. Momirović, K., Štalec, J., Prot, F., Bosnar, K., Pavičić, L., Viskić-Štalec, N., Dobrić, V. (1984): Kompjuterski programi za klasifikaciju, selekciju, programiranje i kontrolu treninga, Fakultet za fizičku kulturu, Zagreb.
25. Nikolić, B. (1992): Robustna diskriminativna analiza uz parcijalizaciju efekata smetajućeg skupa varijabli; Istraživanja na području defektologije IV, Zagreb, 1.-3. 10. 1992.
26. Patterson, G.R. (1976): The aggressive child: Victim and architect of a coercive system (in) Mash, E.J., Hamerlynck, L.A.; Handy, L.C. (eds) Behavior modification and families, pp. 267-316, Brunner/Mazel, New York.
27. Patterson, G.R., Dishion, T.J., Bank, L. (1984): Family interaction: A process model of deviancy training, *Aggressive Behavior*, 10, 253-267.
28. Pulkkinen, L. (1983): Finland: The search for alternatives to aggression (in) Goldstein, A.P., Segall, M.H. (eds) *Aggression in global perspective*, pp. 104-144, Pergamon, New York.
29. Roff, J.D., Wirt, R.D. (1984): Childhood aggression and social adjustment as antecedents of delinquency, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 12, 111-126.
30. Straus, M.A. (1991): Discipline and deviance: Physical punishment of children and violence and other crime in adulthood, *Social Problems*, 38, 133-154.
31. Widom, C.S. (1989a): Does violence beget violence? A critical examination of the literature, *Psychological Bulletin*, 106, 3-28.
32. Widom, C.S. (1989b): Child abuse, neglect, and adult behavior: Research design and findings on criminality, violence, and adult abuse, *American Journal of Orthopsychiatry*, 59, 355-367.
33. Widom, C.S. (1989c): The cycle of violence, *Science*, 244, 160-166.